

Het ontstaan van de gemeente

De eerste gemeenten zijn ontstaan in de periode, die in de vaderlandse geschiedenis bekend staat als 'de Franse tijd'. Deze heeft een totale omwenteling in ons staatsbestel teweeggebracht, begonnen als de zogenaamde fluwelen revolutie van 1795 en eindigend in 1813. Ons land kreeg toen, na enkele jaren ingelijfd te zijn geweest bij het rijk van de Franse keizer Napoleon, zijn onafhankelijkheid terug. In een tijdperk van zo'n twintig jaar zou er méér veranderen dan in de twee eeuwen daarvoor.

'De Franse tijd' kan in enkele tijdvakken worden onderverdeeld. Onderscheiden kunnen worden de jaren, waarin ons land nog over enige zelfstandigheid beschikte, van 1795 tot 1810, en de jaren waarin de zelfstandigheid volledig verdwenen was, de periode 1810-1813. Nederland was toen bij het Franse keizerrijk ingelijfd en vormde in feite niet meer dan een provincie van het grote rijk van keizer Napoleon.

De Omwenteling in 1795 bracht de introductie van de volkssoevereiniteit. Het volk zou voortaan bepalen door wie en op basis van welke beginselen, wetten en reglementen het geregeerd wilde worden. De Bataafse Republiek (1795-1806) volgde in vele opzichten het voorbeeld van Frankrijk. Tijdens het Koninkrijk Holland (1806-1810), toen

Napoleons broer Lodewijk Napoleon hier de scepter zwaaide, ging de 'verfransing' nog een stap verder.

De Staatsregeling, die in 1798 werd ingevoerd kan worden gezien als de eerste Grondwet van ons land. Reeds in 1801 werd deze Staatsregeling vervangen door een andere Staatsregeling, minder bureaucratisch van aard. Ook hierin werd weer de ontwikkelingen in Frankrijk gevolgd. Overigens had deze verandering voor de pas ingestelde gemeenten weinig betekenis.

De eerste gemeenten

De gemeenten, die tijdens de werking van de Staatsregeling van 1798 werden ingesteld, kwamen tot stand zonder dat het kiezersvolk daarover werd geraadpleegd.

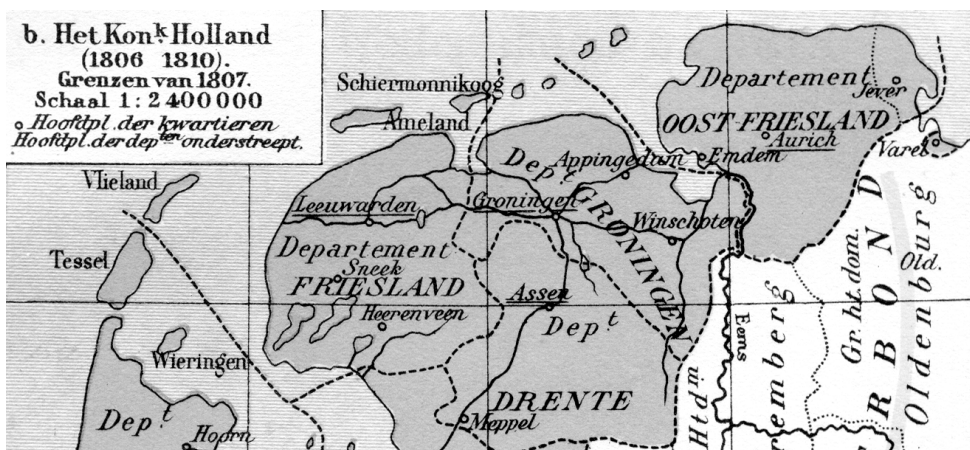
Enige grondvergaderingen van ca. 500 inwoners werden tot een gemeente samengevoegd. Zo ontstond de gemeente Tolbert (Tolbert, Niebert, Nuis, Marum, Noordwijk, Doezum en Opende). Leek werd het hoofddorp van de gelijknamige gemeente met Zevenhuizen, Midwolde, Enumatil, Lettelbert, Oostwold. Deze gemeentelijke indeling zou het tien jaar uithouden. In 1808 kwam een herindeling tot stand. Er zijn geen resultaten van de inspanningen van de toenmalige gemeentebesturen waarneembaar. Er is uit die tijd geen archief, geen correspondentie of iets van dien aard bewaard gebleven. Het toenmalige gemeentebestuur heeft vermoedelijk niet anders kunnen doen dan de instructies van hogerhand uitvoeren. Van een eigen beleid kan niet worden gesproken. Het ontbreken van een eigen budget zal hiervan de oorzaak zijn geweest.

In 1808 werd een nieuwe gemeente gevormd, waarbij men teruggreep op de vóór-revolutionaire situatie toen Leek en Marum samen de grietenij Vredewold vormden. De nieuwe gemeente Leek kreeg nieuwe bestuurders, niet gekozen door de kiezers, doch bij Koninklijk Besluit van Lodewijk Napoleon benoemd. In het besluit van 14 oktober 1808 is een aantal namen vermeld,

merkwaardig genoeg alleen van bestuurders afkomstig uit Oost-Vredewold (Leek c.a.). Het is onduidelijk, of uit West-Vredewold (Marum c.a.) bestuurders aangewezen zijn. Het valt op, dat bij het benoemen rekening is gehouden met de spreiding over de dorpen. Voor Leek had zitting Hindrik Louwes groot-vervener, die in Leek een aanzienlijk pand bewoonde tegenover de Nienoordse kapel. Voor Midwolde kwam Albert Melis op het kussen en Tolbert werd vertegenwoordigd door Johannes Henricus Leuring, vervener en landbouwer. Sibrand Ploeg zat voor Lettelbert / Enumatil en Ite Hammink voor Oostwold. Er werd ook een secretaris benoemd nl. Folkert Bennes (Cazemier), boekweitmulder, wonend in het pand ten westen van de Hervormde kapel aan het Hoofddiep te Leek. Verschillende van deze namen komen we hierna nogmaals tegen.

De inlijving bij Frankrijk

In 1810 trad de laatste fase van de Franse overheersing in werking: Nederland, dat toen de naam droeg van Koninkrijk Holland, werd bij Frankrijk gevoegd. Koning Lodewijk Napoleon, die op gespannen voet leefde met zijn broer, de grote keizer, zag de bui hangen en deed afstand van de troon ten behoeve van zijn zoon. Napoleon besliste anders en maakte van ons land een

deel van Frankrijk. Direct gevolg daarvan was, dat de Franse wetgeving hier werd ingevoerd. In dit verband kunnen het Wetboek van Strafrecht en het Burgerlijk Wetboek worden genoemd waarmee nauw verbonden is de Burgerlijke Stand, tot dan toe een zorg en verantwoordelijkheid van de kerk. Belastingen werden op Franse leest geschoeid en de invoering van de dienstplicht was een niet minder opzienbarende verandering, waaraan velen nog moesten wennen. De veranderingen die hoofdzakelijk in 1811 werden geëffectueerd, brachten uiteraard een gewijzigde bestuursorganisatie met zich mee. Per 1 januari 1811 werd het departement Groningen opgeheven en vervangen door het departement van de Wester-Eems (Ems Occidental). Het Departement van de Wester-Eems bestond uit vier kwartieren: Groningen, Appingedam, Winschoten en Assen.

gezag nog even opgevolgd door de Fransman Delacoste.

De gemeentegrenzen kwamen opnieuw op de helling. De gemeente Leek kreeg in grote trekken de grenzen, die zij nu nog heeft. De rechterlijke organisatie werd gemoderniseerd. Ingesteld werd een provinciaal gerechtshof en er kwamen arrondissementsrechtbanken in Appingedam, Groningen, Winschoten en Assen. In elk arrondissement werd een aantal vrederechten geïnstalleerd. Later heetten zij kantongerechten. Ook kwamen er notarissen.

De gemeenten, die in 1808 waren gevormd, werden in 1811 omgedoopt in mairies of communes, doch dit was niet de enige verandering. Opnieuw werd met de grenzen geschoven. In verband met de hiervoor genoemde niet of halfslachtig uitgevoerde reorganisatieplannen was het nodig geweest de aantallen inwoners van elk kerspel te

Hoofd van dit Departement werd Hendrik Ludolf Wichers. Hij kreeg de titel van prefect. Deze Franse titel was in de plaats gekomen van het goed-Nederlandse 'landdrost'. Op 13 maart 1813 werd hij vervangen door de Fransman Charles Auguste Petit de Beauverger. Onder de prefect stonden vier kwartierdrosten, later onderprefecten. Als zodanig werd benoemd in het kwartier of arrondissement Groningen, waartoe Leek behoorde, Hillebrand Jacob Wichers. Hij overleed in 1813 en werd vóór de verdrijving van het Franse

bepalen. Er was een volkstelling noodzakelijk. Een bevolkingsadministratie was er niet. Voor het eerst werd er geteld in 1798. In 1809 werden de aantallen inwoners opnieuw vastgesteld door middel 'eener vernieuwde en zeer nauwkeurige volkstelling'. Het is interessant om de verschillen eens te bekijken, die tussen de beide tellingen zijn ontstaan.

Voor de dorpen van de gemeente Leek werden de onderstaande aantallen inwoners geregistreerd:

	1798	1809	Vershil
Leek	1070		
Leek +Zevenhuizen		1632	562
Midwolde	217	260	43
Lettelbert	182	195	13
Oostwold	106	175	69
Plaatselijk bestuur			
De Leek	1575		
Tolbert	476	556	80
Totaal	2051	2818	767
	====	====	===

In 1798 was Tolbert ingedeeld bij een ander plaatselijk bestuur. Tolbert was de hoofdplaats van een gemeente, waarvan de huidige gemeente Marum, alsmede Doezum en Opende deel uitmaakten. In deze staatjes wordt Enumatil niet afzonderlijk genoemd. De inwoners van dit dorp werden bij die van Lettelbert geteld. Zevenhuizen werd in 1798 evenmin afzonderlijk genoemd. In 1811 vormde Zevenhuizen samen met Leek een combinatie.

De toename van het aantal inwoners is spectaculair:

in 1809 767 of liefst 37% méér inwoners dan in 1798. Alle dorpen of combinaties van dorpen zijn gegroeid, maar de grootste groei

vond plaats in de combinatie Leek – Zevenhuizen: 562 inwoners méér. Deze toename komt voornamelijk op het conto van Zevenhuizen. Leek was binnen nauwe grenzen opgesloten. Daar was weinig ruimte voor nieuwbouw. De groei van het aantal inwoners kan ook in verband worden gebracht met de economische opbloei, die ondanks de internationale verwickelingen zoals de revolutie van 1795, de Napoleontische oorlogen met het Continentaal Stelsel en de Franse overheersing, in deze regio plaats had. Onder economische opbloei wordt in dit kader verstaan de opvallende toename van de turfproductie. Samenwerking van de huizen Terheijl en Nienoord had geleid tot verbetering van de infrastructuur, zoals het weer op peil van brengen van het Hoofddiep, de bouw van betere sluizen, het graven van het Molenkanaal en de bouw van drie windwatermolens. Het Molenkanaal en de watermolens dienden om de waterstand

Het Rechthuis bij de brug, in 1792 getekend door H. Lofvers. Dit gebouw zal van 1811 tot 1829 dienen als gemeentehuis. Daarna verhuist men naar de overkant van het Leekster Hoofddiep (op de plaats waar nu de HEMA staat).

In 1899 wordt de gemeente wederom bestuurd vanuit het voormalige Recht- en gemeentehuis.

in het Hoofddiep tot het gewenste peil op te voeren. Dit alles leidde tot een forse verhoging van de turfproductie, die overigens alleen kon worden gerealiseerd als meer menskracht werd ingeschakeld. Dat zal er toe hebben geleid, dat velen, die vroeger als seizoenarbeider in de venen van en rond Zevenhuizen werkzaam waren, zich in deze jaren als vaste ingezetenen zijn gaan vestigen.

Mairie of commune

In 1811 kwam dan eindelijk een gemeente of mairie uit de startblokken, die de grondslag vormde van de huidige gemeente Leek. Deze gemeente behoorde tot het Departement van de Wester-Eems. Er werd een bestuur ingesteld bestaande uit een maire (burgemeester), een adjunct-maire (secretaris) en municipale raden. De municipale raden kunnen worden vergeleken met de gemeenteraadsleden van tegenwoordig. Er werden geen verkiezingen gehouden. De aanwijzing van deze mannen geschiedde door de prefect. Voordat zij hun ambt konden aanvaarden, dienden zij beëdigd te worden. De ambtseed werd hen afgenomen

door de vrederechter in het kanton Leek: Mr. Haro Caspar von Inn- und Kniphausen van de Nienoord. Tot het kanton Leek behoorden voorts Marum, Grootegast, Oudekerk en ook enige tijd Hoogkerk.

Tot 1795 berustte het grietmansambt over Vredewold op basis van erfelijke, heerlijke rechten bij de heren van Nienoord. Rechtspraak was een voornaam onderdeel van dat ambt.

De revolutie van 1795 maakte een eind aan de heerlijke rechten. Nu zien we de heer van Nienoord het rechtersambt uitoefenen op basis van een benoeming door gouverneur-generaal Charles Francois Lebrun, die in naam van de keizer ons land bestuurde.

In de eerste maanden van 1811 moesten eerst de hogere organen ingesteld worden en toen zij in functie waren, werd een begin gemaakt met de installatie van de besturen van de mairies. In 1811 telde het gebied van de huidige provincie Groningen liefst 62 gemeenten. In het gemeentearchief

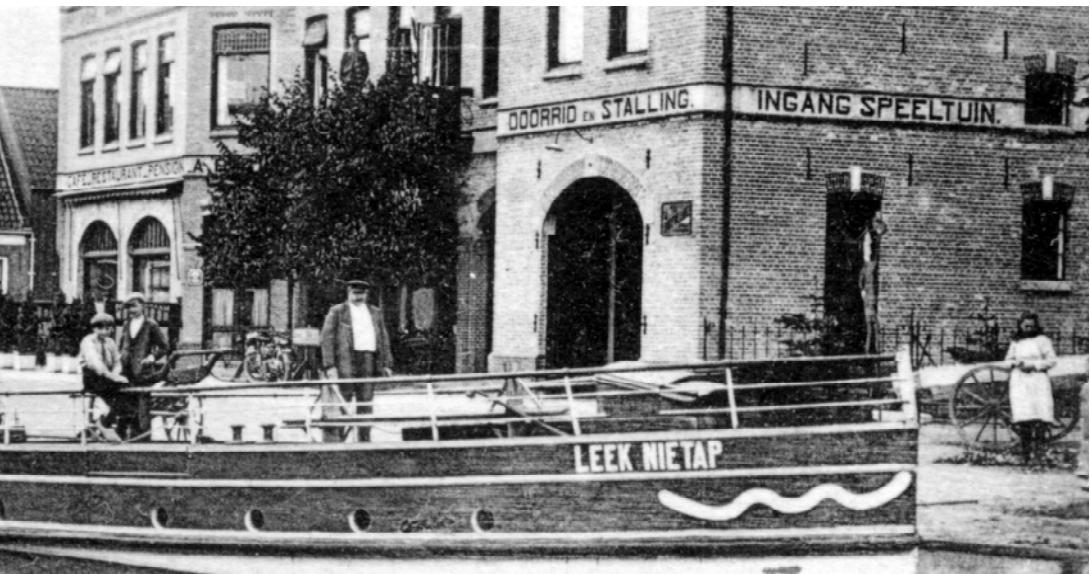
van Leek is een proces-verbaal bewaard gebleven van de gang van zaken in Marum, maar we kunnen aannemen, dat de installatie van het bestuur van de mairie Leek daarvan weinig afweek. Alles moest wel op korte termijn. Op 4 juli 1811 benoemde de prefect van het Departement van de Wester-Eems tot maire van Marum de heer Hendrik Tjebbes. Hij en de andere leden van het plaatselijke bestuur dienden op 31 juli 1811 aanwezig te zijn ten huize van Geert Doeskes te Marum om door de 'vrederegter' te worden beëdigd en geïnstalleerd. De dag daarna trad het kersverse bestuur van de mairie in functie.

In Leek zal de installatie van maire, adjunct-maire en municipale raden zonder twijfel hebben plaatsgehad in het Rechthuis (zie afb. blz. 15) bij de

brug en ook in dit geval zal de plechtigheid onder leiding van de reeds genoemde vrederechter H.C. von Inn- und Kniphausen hebben plaatsgehad. Diens naam werd meestal in de vernederlandste vorm Van In- en Kniphuizen bezeugd.

Het Raadhuis omstreeks 1920 in een op dat moment bedrijvig dorpscentrum. Het klokgeveltje op de tekening van Lofvers (blz. 15) is verdwenen. Of heeft het alleen in de fantasie van de tekenaar bestaan, net als de dakkapelletjes op de kerk op diezelfde tekening?

Als maire van Leek werd aangesteld Lucas Jan Wichers. Zijn voorganger Hindrik Louwes vinden we onder de nieuwe gemeentebestuurders niet terug. Maire (na de Franse tijd: schout) Mr. Lucas Jan Wichers werd in 1782 geboren te Groningen. Hij behoorde tot een regentenfamilie. Hij bleef in functie tot 1824 en woonde te Leek aan de Nieuwe Streek (thans Bosweg). Ook vervulde hij het ambt van notaris en was kantonrechter te Zuidhorn.

Adjunct-maire werd Johannes Henricus Leurigh, geboren te Tolbert in 1772. De heer Leurigh bewoonde in Tolbert een grote boerderij, de Sintmaheerd. Hij was tevens vervener. De familie Leurigh bezat nogal wat heerden en landerijen. Van 1824 tot 1829 was Leurigh schout (burgemeester) van Leek.

Municipale raden waren (onder voorbehoud, omdat van verscheidene personen nog niet een officiële achternaam was vastgesteld):

Willem Sikkes Sikkema (1761-1825), landbouwer te Midwolde;

Albert Melis, ook afkomstig uit Midwolde; hij zat reeds eerder in de raad. In 1817 werd hij eigenaar van het huis, dat in 1830 bewoond werd door Mr. Lucas Jan Wichers, hiervoor genoemd;

Jenne Johannes Deelstra, landbouwer te Zevenhuizen. In 1833 was Deelstra ook nog raadslid. Hij werd toen benoemd in de subcommissie, die tot taak kreeg de liefdegaven in ontvangst te nemen bestemd voor en goederen uit delen aan de hulpbehoevenden, die hun bezittingen waren kwijtgeraakt door de grote veenbrand van dat jaar. Deelstra werd in deze commissie benoemd vanwege zijn grote kennis van de toestanden in Zevenhuizen.

Sibrand Alberts Ploegh, landbouwer te

Tolbert;

Hes Isebrands Hamming, Oostwold;

Gerrit Jannes Landweer (?), zilversmid te Leek, later wonende te Nietap;

Hendrik Cornelis Zuiderhoek, geboren plm. 1760. Zuiderhoek woonde op de hoek van de Nieuwe Streek (thans Bosweg) en de Tolberterstraat. Hij was timmerman-houtkoper en eigenaar van een houtstek. Hij handelde veel in onroerend goed;

Geert Bennes Cazemier (1771-1854). Cazemier had aan het Boveneind bij de Leekster sluis een bakkerij en was later deurwaarder van de directe belastingen;

Roelf Alberts Schipper en Folkert Sibbrands Bandringa kwamen uit Tolbert;

Jan Duurts Beukema (1770-1848), landbouwer te Lettelbert.

Verder werden nog de namen genoemd van Gerrit Klaassen Reitsema van Enumatil, Willem Jannes Dijk, Bote Jacobus Bosman, Jan Douwes Wijma, Willem Wolthuis, Willem Jans Hummel te Zevenhuizen, Jan Karstens Holmar, Pieter Jannes de Boer te Midwolde en Klaas Hanssen.